

اسول بیست بحران در قرآن کریم

با تأکید بر قصص انبیاء اولوالعزم (علیهم السلام)

حسین محمدی سیرت

انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)

تهران: بزرگراه شهید چمران،

پل مدیریت

تلفکس: ۸۸۳۷۰۱۴۲

صندوق پستی ۱۵۹-۱۴۶۵۵

E-mail: fsu.press@yahoo.com

فروشگاه اینترنتی:

www.ketabesadiq.ir

شکاه امام صادق (ع)

اصول مدیریت بحران در قرآن کریم با تأکید بر قصص انبیاء اولوالعزم (ع) ■ تألیف: حسین محمدی سیرت ■ ناشر: دانشگاه امام صادق (ع) ■ نمایه‌سازی: رضا دیبا ■ چاپ اول: ۱۳۹۱
قیمت: ۶۰۰۰۰ ریال ■ شماره کتاب: ۱۰۰۰ نسخه ■ چاپ و صحافی: زلال کوثر
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۲۷-۲

همه حقوق محفوظ و متعلق به ناشر است.

سرشناسه: محمدی سیرت، حسین، ۱۳۶۳ -

عنوان و نام پدیدآور: اصول مدیریت بحران در قرآن کریم با تأکید بر قصص انبیاء اولوالعزم (ع) / حسین محمدی سیرت.

مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۱.

مشخصات ظاهری: ۲۰۸ ص.

شابک ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۲۷-۲

وضعیت فهرست نویسی: فیا

موضوع: قرآن — قصصها

موضوع: مدیریت بحران — جنبه‌های قرآنی

موضوع: پیامبران اولوالعزم

موضوع: پیامبران در قرآن

شناسه افزوده: دانشگاه امام صادق (ع)

رده بندی کنگره: ۱۳۹۱ م ۳۵ م/ ۱۰۷

رده بندی دیویی: ۳۹۷/۱۵۹

شماره کتابشناسی ملی ۸۱۰-۳۹۸

فهرست مطالب

۱۱		سخن ناشر
۱۵		مقدمه
۱۷		فصل ۱. کلیات
۱۷		۱-۱. موضوع شناسی
۱۸		۲-۱. بررسی دیدگاه‌ها
۲۱		۳-۱. رویکردی جدید
۲۲		۴-۱. سازمان تحقیق
۲۵		فصل ۲. چارچوب مفهومی و نظری
۲۵		کلیات
۲۵		۱-۲. چارچوب مفهومی
۲۶		۱-۱-۲. بحران
۳۴		۲-۱-۲. مدیریت بحران
۳۷		۲-۲. چارچوب نظری
۳۷		۱-۲-۲. فرآیند شکل‌گیری بحران
۳۹		۲-۲-۲. انواع دیدگاه‌ها به مدیریت بحران
۴۱		۳-۲-۲. راهبردها در مدیریت بحران
۴۳		۴-۲-۲. فرآیند و مراحل مدیریت بحران
۴۳		۵-۲-۲. الگوهای مدیریت بحران

۴۶.....	۲-۲-۶. الگوی مختار.....
۵۱.....	جمع‌بندی.....
۵۳.....	فصل ۳. معنای «بحران» در کتمان قرآنی.....
۵۳.....	کلیات.....
۵۴.....	۱-۳. تحلیل لغوی بحران در قرآن کریم.....
۵۴.....	۱-۱-۳. فتنه.....
۵۷.....	۲-۱-۳. فساد.....
۵۹.....	۳-۱-۳. بغض.....
۶۲.....	۴-۱-۳. بلا.....
۶۳.....	۵-۱-۳. تأس.....
۶۵.....	۷-۱-۳. تبه.....
۶۶.....	۸-۱-۳. کُتَب.....
۶۶.....	۹-۱-۳. غُسر.....
۶۸.....	۱۰-۱-۳. ضرر.....
۶۹.....	۱۱-۱-۳. حرج.....
۷۰.....	۱۲-۱-۳. حرب.....
۷۱.....	۱۳-۱-۳. قتل و قتال.....
۷۲.....	۱۴-۱-۳. جهاد.....
۷۳.....	۱۵-۱-۳. رعب.....
۷۶.....	۲-۳. تحلیل اصطلاحی بحران در قرآن کریم.....
۷۶.....	۱-۲-۳. واژه‌های دارای بار ارزشی مثبت.....
۸۴.....	۲-۲-۳. واژه‌های دارای بار ارزشی منفی.....
۹۳.....	۳-۲-۳. واژه‌های بدون بار ارزشی.....
۱۰۵.....	جمع‌بندی.....
۱۰۹.....	فصل ۴. اصول مدیریت بحران در قصص انبیاء اولوالعزم (علیهم‌السلام)، نوح (علیهم‌السلام)، موسی (علیهم‌السلام)، نبی اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم).....
۱۰۹.....	کلیات.....
۱۰۹.....	۱-۴. انتخاب الگوی پیامبران اولوالعزم (علیهم‌السلام).....

۱۱۲.....	۲-۴. اصول مدیریت بحران حضرت نوح (علیه السلام)
۱۱۳.....	۱-۲-۴. تحلیل بحران
۱۲۰.....	۲-۲-۴. اصول مدیریت بحران
۱۲۸.....	۳-۴. اصول مدیریت بحران حضرت موسی (علیه السلام)
۱۲۸.....	۱-۳-۴. تحلیل بحران
۱۴۳.....	۲-۳-۴. اصول مدیریت بحران
۱۵۸.....	۴-۴. اصول مدیریت بحران رسول اکرم (صلی الله علیه و آله)
۱۵۹.....	۱-۴-۴. تحلیل بحران
۱۷۶.....	۲-۴-۴. اصول مدیریت بحران
۱۸۲.....	جمع بندی
۱۸۸.....	نتیجه گیری
۱۹۵.....	منابع و مأخذ
۲۰۱.....	نمایه

فهرست جداول و نمودارها

«جداول»

جدول (۱): طبقه‌بندی انواع بحران هرمان.....	۳۳
جدول (۲): مراحل و ویژگی‌های بحران.....	۳۸
جدول (۳): رویکردها و راهبردهای مواجهه با بحران.....	۴۲
جدول (۴): نقش جهاد در مراحل سازمان مدیریت بحران.....	۸۴
جدول (۵): اصول مدیریت بحران حضرت روح (علیه السلام).....	۱۲۸
جدول (۶): اصول مدیریت بحران حضرت موسی (علیه السلام).....	۱۵۸
جدول (۷): اصول مدیریت بحران رسول اکرم (صلی الله علیه و آله).....	۱۸۲
جدول (۸): اصول عام و خاص مدیریت بحران در قصص قرآنی انبیاء اولوالعزم (علیهم السلام).....	۱۹۳

«نمودارها»

نمودار (۱): طبقه‌بندی بحران پور عزت.....	۳۳
نمودار (۲): نمودار فرایند شکل‌گیری بحران.....	۳۸
نمودار (۳): نمودار فرایند خطی شکل‌گیری بحران.....	۳۹
نمودار (۴): چرخه مدیریت بحران لجات.....	۴۴
نمودار (۵): الگوی چرخشی مدیریت بحران.....	۴۷
نمودار (۶): نسبت مفهوم «جهاد» و «بحران».....	۸۴
نمودار (۷): نسبت مفهوم «بحران» و «فتنه».....	۸۸
نمودار (۸): نسبت مفهوم «فساد» و مفهوم «بحران».....	۸۹
نمودار (۹): نسبت «بغی» و «بحران».....	۹۰
نمودار (۱۰): نسبت مفهوم «رعب» و «بحران».....	۹۱

- نمودار (۱۱): نسبت «تیه» و «بحران»..... ۹۲
- نمودار (۱۲): نسبت «عَمَّه» و «بحران»..... ۹۳
- نمودار (۱۳): نسبت مفهوم «کبد» و «بحران»..... ۹۴
- نمودار (۱۴): نسبت مفهوم «عسر» و «بحران»..... ۹۵
- نمودار (۱۵): نسبت مفهوم «بأس» و «بحران»..... ۹۶
- نمودار (۱۶): نسبت مفهوم «خرج» و «بحران»..... ۹۸
- نمودار (۱۷): نسبت مفهوم «ضرر» و «بحران»..... ۱۰۰
- نمودار (۱۸): نسبت مفهوم «قتل» و «قتال» با «بحران»..... ۱۰۲
- نمودار (۱۹): نسبت مفهوم «حرب» و «بحران»..... ۱۰۳
- نمودار (۲۰): نسبت «لام» و «بحران»..... ۱۰۵
- نمودار (۲۱): نسبت مفاهیم قرآنی و مفهوم «بحران»..... ۱۰۸
- نمودار (۲۲): اصول مدیریت قرآنی بحران در قالب الگوی چرخشی مدیریت بحران..... ۱۹۲

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»
 وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
 فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ
 (قرآن کریم. سوره مبارکه النمل. آیه شریفه ۱۵)

سخن ناشر

جایگاه محوری قرآن کریم در منظومه فکری اسلام و ویژگی‌های منحصر بفرد آن، منجر شده تا خداوند متعال نسبت به تدبّر در این کتاب الهی و بهره‌مندی از اصول و آموزه‌های آن به مثابه راهنمایی جاودانی، به کرات توصیه نموده باشد. در واقع قرآن کریم در کلام الهی به اوصافی شناسانده شده که حکایت از حیات و تأثیرگذاری مستمر آن در ورای تمامی زمان‌ها و مکان‌ها دارد؛ اوصافی چون «هدایت‌گری و بشارت‌دهندگی» (إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ - بخشی از سوره مبارکه الاسراء (۱۷) آیه شریفه ۹)، «صدور حکمت» (وَالْقُرْآنَ الْحَكِيمَ - سوره مبارکه یس (۳۶) - آیه شریفه ۲)، «دارای کرامت» (إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ - سوره مبارکه الواقعة (۵۶). آیه شریفه ۷۷) و مواردی از این قبیل که در مجموع دلالت بر ضرورت مراجعه مستمر به این کتاب الهی و بهره‌مندی از آن برای فهم معنای زندگی، فلسفه حیات و نحوه اداره امور دارد. به همین خاطر است که خداوند متعال «قرآن کریم» را از این حیث جامع معرفی نموده و تصریح دارد که «وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا» (قرآن کریم. سوره مبارکه الکهف. ۱۸. آیه شریفه ۵۴). این

خطاب عمومی به انسان دلالت بر آن دارد که «قرآن کریم» برای تمامی صاحبان عقول سلیم می‌تواند راهنما باشد و قرآن از این منظر «هادی» و «روشن‌گر» است. این معنا آن زمان آشکارتر می‌گردد که بدانیم خداوند متعال سلامت معنا و صیانت متن از هر گونه انحرافی را در طول زمان منتفی ساخته و در تمامی اعصار متنی معتبر و مستند را در اختیار انسان قرار می‌دهد که می‌تواند بدان اتکاء نماید؛ چنان که فرموده است: **إِنَّا نَحْنُ ذُكْرُنَا الذَّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ** (قرآن کریم، سوره مبارکه الحجر (۱۵)، آیه شریفه ۹).

با این بنا و با عنایت به سفارش‌های بیان شده از سوی رسول خدا ﷺ و ائمه معصومین علیهم‌السلام در خصوص ضرورت تمسک به قرآن کریم و اهل بیت علیهم‌السلام؛ ضرورت مطالعات قرآنی با استفاده از روش‌های میان‌رشته‌ای متناسب با نیازها و مسائل هر دوره‌ای، آشکار می‌گردد. دانشگاه امام صادق علیه‌السلام به عنوان نهادی که بر بنیادی خیر و نیکو و مطابق با آموزه‌های دینی تاسیس شده و چنان تعریف شده تا بر این اصل استوار بوده و بدین ترتیب از کژی و انحراف دور باشد (أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى ثَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَ رِضْوَانٍ خَيْرٌ أَمْ مَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ شِقَاقٍ مُّجْتَمِعٍ - قرآن کریم، سوره مبارکه التوبه (۹) بخشی از آیه شریفه ۱۰۹)، از حیث محتوایی، فلسفی و ساختاری در ارتباطی تنگاتنگ با قرآن کریم قرار دارد و توسعه مطالعات قرآنی و تلاش برای حاکمیت فرهنگ قرآنی (در پرورش نیروی انسانی، تربیت مدیران، تولید نظریه علمی و ...) تنها اولویت محوری دانشگاه به شمار می‌آید که تمامی سیاست‌ها در ذیل آن معنا می‌دهد. این رویکرد با هدف خروج قرآن کریم از مهجوریتی تعریف شده که رسول خدا ﷺ پیوسته نگران آن بوده و امت را نسبت به این پدیده خطرناک تحذیر می‌دادند؛ باشد که با قرآن از در افتادن به گمراهی و کفر بازداشته شوند؛ «وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا» (قرآن کریم، سوره مبارکه الفرقان (۲۵)، آیه شریفه ۳۰).

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام با هدف همراهی با این آرمان بلند و با انگیزه بهره‌مندی از هدایت‌های قرآنی در گستره جامعه علمی، طرح کلان «توسعه مطالعات قرآنی» را از سال ۱۳۸۷ همزمان با هفته پژوهش آغاز و مطالعات متعددی را با رویکرد تخصصی و میان‌رشته‌ای تعریف و به اجراء گذارده است. اثر حاضر از جمله محصولات این طرح با برکت است که پس از طی مراحل پژوهشی جهت بهره‌مندی جامعه علمی عرضه می‌گردد. ناشر ضمن تشکر از تمامی افرادی که در نهایی شدن این طرح همکاری نموده‌اند؛ بویژه پدیدآورنده محترم، امید دارد که به این وسیله در توسعه آموزه‌های قرآنی با بهره‌مندی از راه‌نمایی‌های ارایه شده از معصومین علیهم السلام در سطح جامعه علمی توفیقی کسب نماید. در این صورت رحمت قرآنی مشمول حال محقق ناشر و خوانندگان خواهد بود که جمع کثیری از اساتید، دانشجویان و علاقه‌مندان به مطالعات قرآنی را شامل می‌شود و این وعده حق الهی است، آنجا که می‌فرماید: «وَنُزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَ رَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ» (قرآن کریم، سوره مبارکه الاسراء (۱۷)). بخشی از آیه شریفه (۸۲). در این راستا و همچون قبل ناشر آمادگی خود را جهت دریافت آثار پژوهشی محققان و نشر آنها اعلام می‌دارد.

والله الحمد

معاونت پژوهشی دانشگاه

مقدمه

به دلیل اهمیت بحران‌های اجتماعی و سیاسی نظریه‌پردازی‌های بسیاری برای توصیف و تبیین این وضعیت صورت گرفته است. در این نظریه-پردازی‌ها تلاش شده است الگوهایی برای مدیریت بحران ارائه شود که با حداقل هزینه بحران‌ها را کنترل و مدیریت کنند. هدف نظریه‌پردازان در این حوزه آن است که چستی، چگونگی، چرایی گسترش و سپس، مدیریت بحران‌ها را بحث و بررسی نمایند. لکن اصول و راهبردهای ارائه شده توسط بیشتر نظریه‌پردازان خاستگاهی غربی و غیر بومی دارند و این مطالعات با پیش‌فرض‌های غیر دینی تبیین شده است و در نتیجه در بسیاری زمینه‌ها سختی با اصول و شرایط حاکم بر جامعه اسلامی ندارد و نیازمند بازنگری در این الگوها و یا تولید الگوی بومی می‌باشیم.

پژوهش حاضر تلاش می‌کند در راستای یک مطالعه‌ی میان‌رشته‌ای در حوزه سیاست و مدیریت و در جهت تولید علوم انسانی برخوانسته از قرآن کریم در موضوع مدیریت بحران، ضمن تعریف لغوی و اصطلاحی واژه بحران و مطالعه‌ی اصول و الگوهای رایج مدیریت بحران، ابتدا معنای «بحران» در گفتمان قرآنی را بررسی و تحلیل کند و رویکرد قرآن را به این مفهوم بررسی نماید و سپس بحران‌هایی را در قصص انبیاء اولوالعزم (علیهم‌السلام) که

نمونه‌ای از مدیران موفق در تاریخ بشر می‌باشند را مطالعه و اصول به‌کار رفته توسط ایشان برای مدیریت بحران در یک جامعه الهی را استخراج نماید.

به همین منظور واژه‌های قرآنی را که دارای معنا و مصادیق مشترک با مفهوم بحران هستند کشف و بررسی کرده‌ایم و در ادامه سه داستان قرآنی از زندگی حضرت نوح (علیه السلام)، حضرت موسی (علیه السلام) و نبی مکرم اسلام (صلی الله علیه و آله) که بیان‌کننده وقوع بحران و در نتیجه مدیریت بحران توسط ایشان می‌باشد را برگزیده و در قالب فرآیند سه مرحله‌ای شکل‌گیری بحران، تحلیل و بحث نموده‌ایم. نهایتاً پس از بیان و بررسی بحران‌ها، با استخراج اصول مدیریت بحران که توسط انبیاء (علیهم السلام) در قصص مورد نظر اعمال شده است، آنان را مقایسه کرده، به سیرده اصل مشترک دست یافتیم، که مهم‌ترین این اصول عبارتند از: پیش‌بینی و ایجاد آمادگی، آگاهی بخشی، پیش‌گیری، پاسخ‌دهی سریع، بازسازی، حذف عوامل بحران‌زا، مطالعه و بررسی بحران. تلاش شد با بررسی مدیریت بحران در قصص قرآنی انبیاء اولوالعزم (علیهم السلام) و توجه به ملزومات امروزی مدیریت بحران به مجموعه‌ای از اصول مدیریت قرآنی بحران دست یابیم تا آغازگری بر مسیر کشف و تدوین الگوی قرآنی مدیریت بحران باشیم.

در پایان بر خود لازم می‌دانم تا نخست از استاد گرامی جناب آقای دکتر اصغر افتخاری که در مسیر نگارش و نشر این اثر مرا یاری رساندند، و همچنین جناب آقای دکتر عباس مصلایی‌پور تشکر نمایم. افزون بر این از ریاست محترم و مجموعه‌ی دانشگاه امام صادق (علیه السلام) به ویژه معاونت پژوهشی دانشگاه که زمینه‌ی تحقق و ترویج مطالعات علوم انسانی و اسلامی را فراهم آورده‌اند تشکر می‌کنم. امید آن که شاهد تولید، توسعه و ترویج علوم انسانی اسلامی بر آمده از قرآن کریم باشیم و در عرصه علم و عمل از آن بهره‌مند گردیم.